

Yleiskielitaitoa vai erityisalan kielitaitoa? Työelämän kielitaitovaatimukset kielitaidon arvioinnin näkökulmasta

Julkaistu 23. joulukuuta 2010. Kirjoittanut Marita Härmälä.

Viime aikoina on puhuttu paljon työelämän kansainvälistymisestä ja sen myötä työvoiman liikkuvuuden lisääntymisestä. Samalla työ itsessään on muuttunut yhä enemmän verkostoissa tapahtuvaksi tiimityöskentelyksi, jolle tyypillistä on monien erilaisten tekstien ja viestintäkanavien käyttö. Mitä uusia haasteita nämä työelämässä tapahtuneet muutokset asettavat työntekijöiden kielitaidolle? Ja miten työelämässä tarvittavaa kielitaitoa ja sen riittävyttä tällä hetkellä testataan ja arvioidaan? Pohdin kirjoituksessani näitä kysymyksiä sekä yksittäisen työntekijän että kahden valtakunnallisen kielitaidon arviointi- ja testausjärjestelmän, aikuisten näyttötutkintojen ja Yleisten kielitutkintojen, kannalta.

Työelämän kielitaito – mitä se on?

Raja työelämän ja muun sosiaalisen elämän välillä on muuttunut yhä häilyvämmäksi. Työtä tehdään entistä enemmän myös kotona. Ammatissa toimimistakaan ei enää välttämättä edellä erillinen, ajallisesti määrätyn pituinen kouluttautumisjakso. Työntekijän edellytetään myös koko ajan täydentävän omaa osaamistaan, mikä puolestaan kuvaa hyvin työelämän jatkuvaa muutosta ja uusien osaamistarpeiden ilmenemistä. Työn ja kouluttautumisen limittyminen entistä enemmän toisiinsa heijastuu myös työelämässä tarvittavan kielitaidon luonteeseen. Voiko työelämässä tarvittavia kieli- ja viestintätaitoja ylipäätään erottaa niin sanotusta yleiskielitaidosta? Ja missä kulkee raja ammattitaidon ja ammatillisen kielitaidon välillä?

Yleissivistävässä koulutuksessa hankittu kielitaito antaa pohjan kielitaidon alakohtaiselle täydentämiselle, esimerkiksi ammatillisessa koulutuksessa. Ammatillisella kielitaidolla tarkoitetaan tällöin lähinnä alakohtaisen sanaston hallintaa ja kieltä opiskellaankin yleensä alan keskeisten kielenkäyttötilanteiden kautta, esimerkiksi ”Asiakaspalveluenglantia”, ”Puhelinruotsia” ja ”Työelämän saksaa”. Tällöin kuitenkin helposti unohdetaan se, että kieltä ei työpaikalla käytetä missään ”tyhjiössä”, vaan vuorovaikutustilanteissa, joihin osallistuu yleensä kaksi tai useampi henkilöä. Henkilöiden asema organisaatiossa, työtehtävät ja mielenkiinnon kohteet voivat olla hyvinkin erilaiset. Lisäksi erilaisten kielenkäyttötilanteiden kirjo työpaikalla vaihtelee tuttavallisista muodollisiin, esimerkiksi kahvipöytäkeskusteluista yrityskohtaisiin kokouksiin ja asiakaspalvelutilanteisiin. Myös viestintäkanavat vaihtelevat esimerkiksi sähköpostista ja

kasvokkain tapahtuvasta viestinnästä Internetin kautta tapahtuvaan, yli oman maan rajojen tapahtuvaan yhteydenpitoon. Viestinnän onnistuminen riippuu tällöin aina kunkin osallistujan henkilökohtaisesta panoksesta.

Voiko työelämän kieli- ja viestintätaitoa lainkaan erottaa muusta kielellisestä viestinnästä? Kuten edellä jo todettiin, rajan vetäminen on vaikeaa, ellei joskus jopa täysin mahdotonta. Yhtäältä vieraiden kielten osaaminen katsotaan osaksi jokaisen suomalaisen ammatillista osaamista, toisaalta kielitaidon katsotaan olevan osa vasta erikoistuneempaa ammatillista osaamista. Eri ammateissa kielitaidon tarve ja vaatimustaso luonnollisesti vaihtelevat. Esimerkiksi hoitoalalla alan keskeinen terminologia kuuluu niin erottamattomasti kaikkeen viestintään, että ulkopuolisen voi olla joskus vaikea ymmärtää viestin tarkkaa sisältöä. Ammattikieli on näin myös keino erottua ympäristöstä ja tapa tuoda esiin omaa ammatillista identiteettiä .

Ammatillisen monialaisuuden lisääntyminen antaa puolestaan olettaa, että ammatillisessa kielessä on myös sellaisia eri aloja yhdistäviä elementtejä, jotka mahdollistavat kommunikoinnin eri ammattialojen välillä. Ammateissa, joissa vieraiden kielten taitoa vaaditaan vain vähän, ammatillinen kielitaito voi olla hyvin pitkälti niin sanottua yleiskielitaitoa ja tavallisten fraasien osaamista, jotka mahdollistavat vieraan kielen käyttämisen työpaikan sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa.

Seuraavassa ammatillisen kielitaidon arviointia lähestytään kahden eri testaus- ja arviointijärjestelmän kautta: aikuisten ammatillisten näyttötutkintojen ja Yleisten kielitutkintojen näkökulmasta. Molemmat tutkintojärjestelmät perustuvat aikaisemmin hankitun osaamisen tunnustamiseen riippumatta siitä, miten ja missä osaaminen on hankittu.

Näyttötutkinnoissa kielitaitoa lähestytään alakohtaisesti, kunkin ammatin keskeisistä kielenkäyttötilanteista. Yleisissä kielitutkinnoissa sen sijaan tutkinnon suorittajan kielitaitoa arvioidaan osataidoittain, taitotasojatteluun perustuen. Yleisten kielitutkintojen tutkintotodistusta käytetään paitsi kansalaisuuden hakemiseen, myös työelämässä tarvittavan kielitaidon todistamiseen. Miten nämä kaksi hyvin erilaista tutkintojärjestelmää sitten pystyvät vastaamaan työelämän kielitaitovaatimuksiin ja mitä erilaisia ulottuvuuksia työelämän kieli- ja viestintätaidoissa näyttäisi niiden valossa olevan?

Ammatillinen kielitaito ja sen arviointi

Aikuisten ammatillisissa näyttötutkinnoissa kielitaitoa arvioidaan osana ammatillista osaamista. Kielitaito tulee myös osoittaa työpaikan todellisissa kielenkäyttötilanteissa. Kielitaidon, samoin kuin koko ammatillisen osaamisen arviointikriteerinä on tehtävästä suoriutuminen tiettyjen reunaehtojen vallitessa. Tehtävän suorittaminen hyväksytysti saattaa esimerkiksi edellyttää joutuisuutta, työkalujen ja –välineiden riittävää hallintaa, sekä asiakkaan palvelemista tyydyttävällä tavalla. Tehtävästä suoriutumiseen vaikuttavat siis paitsi puhtaasti teknisten seikkojen (esimerkiksi alakohtaisen sanaston) hallinta, myös erilaiset ei-kielelliset taidot sekä yleiset sosiaaliset taidot.

Ammattitaidon ja kielitaidon arviointiin käytettävät tehtävät vaihtelevat työpaikoittain ja työtehtävittäin. Kielitaidon arviointi tällaisissa autenttisissa tilanteissa antaa käsityksen

tutkinnon suorittajan ammatillisesta osaamisesta, kieli- ja viestintätaidot mukaan lukien. Niiden kautta saatu näyttö kielitaidosta on kuitenkin varsin suppea, eikä näitä yleisellä tasolla tehtyjä johtopäätöksiä kielitaidosta voida ulottaa kyseisen arviointitilanteen ulkopuolelle.

Yleisissä kielitutkinnoissa kielitaidon arviointi on myös kriteeriviitteistä, mutta se perustuu näyttötutkintoja selkeämmin taitotasoajatteluun. Kielitaito kuvataan 6-portaisella asteikolla ja viiden eri osataidon kautta. Ymmärtämistaitoja arvioidaan tekstin ja puheen ymmärtämisen osakokeilla, ja puhumis- ja kirjoittamistaitoa erillisillä puhumis- ja kirjoittamiskokeilla. Lisäksi arvioidaan kielen rakenteiden ja sanaston hallintaa. Tutkinnon suorittaja saa erillisen arvion kustakin osakokeesta ja tämän kielitaitoprofiilin avulla hän voi osoittaa kielitaitonsa vahvuudet esimerkiksi työnantajalle.

Tutkinto on kaikille osallistujille samanlainen, ja se suoritetaan valvotuissa oloissa kielistudiossa ja luokkahuoneessa. Tutkinnon voi suorittaa kolmella eri tasolla ja tutkinnon suorittajan on itse valittava hänelle parhaiten soveltuva tutkintotaso. Työnantaja voi myös edellyttää jonkin tietyn tutkintotason suorittamista rekrytointitilanteessa. Esimerkiksi luokanopettajilta vaaditaan Yleisten kielitutkintojen ylimmän tason tutkinto. Yleisissä kielitutkinnoissa työelämä on yksi yhdeksästä tehtävien kattamista aihealueista. Työelämän viestintätilanteet sisältyvät kaikkien kolmen tason tehtäviin, mutta sisältöjen laajuus ja vaativuus vaihtelevat tutkintotasoittain. Yleisissä kielitaidoissa arvioidaan aikuisten toiminnallista kielitaitoa, eli sitä miten luontevasti ja sujuvasti tutkinnon suorittaja selviytyy erilaisista ymmärtämisestä ja käyttämisestä edellyttävistä tehtävistä.

Kuten edellä esitetystä käy ilmi, näyttötutkintojen ja Yleisten kielitutkintojen kautta saatava kuva kielitaidosta on monessakin suhteessa hyvin erilainen. Molemmilla tutkintojärjestelmillä on omat vahvuutensa ja heikkoutensa. Molempia tutkintoja kuitenkin käytetään työssä tarvittavan kielitaidon osoittamiseen, joten niiden sisällössä on mitä ilmeisimmin sellaisia elementtejä, joita työelämässä tarvitaan ja joita pitäisi entistä enemmän huomioida myös työelämän kielikoulutusta suunniteltaessa.

Haasteita työelämän kielikoulutukselle?

Erityisesti työntekijöiden suullisessa kielitaidossa on havaittu olevan puutteita (Sjöberg 2002), jotka tosin voivat korjaantua kieltä aktiivisesti käyttämällä. Eräänlainen noviisi-eksperti – ulottuvuus sopisi näin ollen kuvaamaan myös työelämän kielitaitoa ja sen kehittymistä eri vaiheista koostuvana jatkumona. Ammatillinen kielitaito ei kuitenkaan mielestäni kehity samansisältöisesti ja samassa järjestyksessä kuin niin sanottu yleiskielitaito, sillä esimerkiksi kielen tuttavallisen ja virallisen rekisterin osaamista voidaan joissain ammateissa tai joissain kielissä edellyttää jo hyvinkin alhaisella kielitaitotasolla.

Toinen seikka, johon tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota, on kielitaidon tilanteisuus. Työelämässä tarvittavan kielitaidon dynaamisuuksia kuvaa hyvin niiden kielenkäyttötilanteiden moninaisuus ja osin ennustamattomuuskin, joihin työntekijä päivittäin työssään joutuu. Työntekijän erilaiset roolit esimerkiksi ohjeiden vastaanottajana, tulkitsijana, tehtävänantajana, asiasta vastaavana henkilönä, alaisena ja niin edelleen asettavat hyvin monenlaisia ja monentasoisia vaatimuksia paitsi työntekijän ammatilliselle osaamiselle (kielitaito mukaan lukien), myös hänen taidoilleen tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa.

Puhtaasti kielellisen kompetenssin ohella tulisikin entistä enemmän huomioida myös kielen käyttöön erilaisissa tilanteissa liittyvät tekijät, kuten esimerkiksi kielen sopivuus tilanteeseen ja erilaiset vuorovaikutusstrategiat.

Eri kielten keskinäisestä tärkeydestä kiistelyn sijaan tulisi entistä enemmän myös selvittää sitä, *mitä, miten ja miksi* erilaisia kielellisiä taitoja työelämässä todella tarvitaan. Millaisin kriteerein taitojen riittävyttä suhteessa kulloiseenkin tilanteeseen arvioidaan? Onko esimerkiksi tilanteita, joissa vuorovaikutusosaaminen on puhtaasti kielellisiä seikkoja tärkeämpää?

Lähteet

Sjöberg, A. 2002 *Functionality of language skills in occupational English. The point of view of language users, language training and language testing*. Väitöstutkimus. Oulun yliopisto.

FT Marita Härmälä työskentelee Soveltavassa kielentutkimuksen keskuksessa Yleisten kielitutkintojen tutkijana. Hänellä on myös pitkä käytännön kokemus ammatillisen kielitaidon opettamisesta ja arvioinnista ammatillisella toisella ja korkea-asteella.